

باسم الرحمن الرحيم

Fecr Yayınları: 211

**İLK BEŞ ASIR FIKİH USULÜ LİTERATÜRÜNDE
TEKLİFİ HÜKÜM TERMİNOLOJİSİ**

Yard. Doç. Dr. Recep ÇETİNTAŞ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj & Kapak Tasarım
CİNAS GRAFİK
Baskı / Cilt
KALKAN MATBAACILIK
Büyük San. 1. Cad. 99/32 İskitler
Tel: 3419234-3421656 Ankara

1. Baskı: Nisan 2015

ISBN: 978-605-5482-84-8

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

**İLK BEŞ ASIR FIKİH USULÜ LİTERATÜRÜNDE
TEKLÎFÎ HÜKÛM TERMİNOLOJİSİ**

Yrd. Doç. Dr. Recep ÇETİNTAŞ

Ankara 2015

RECEP ÇETİNTAŞ; 1960 yılında Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesine bağlı Karagöz Köyü'nde dünyaya geldi. İlkokulu Karagöz Köyü İlkokulunda, Liseyi 1982 yılında Kahramanmaraş İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı. 1987 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. 1995 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Tefsirde Esbâb-ı Nüzûl Problemi" konulu Master Tezi hazırlayarak Yüksek Lisansını tamamladı. 2014 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 'İlk Beş Asır Fıkıh Usulü Literatüründe Teklifi Hüküm Terminolojisi' adlı Doktora Tezini tamamlayarak İslam Hukuku alanında doktor oldu. Çeşitli okullarda öğretmenlik ve idarecilik yaptı. 16 Şubat 2015'te Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Yrd. Doçent olarak atandı. Halen burada İslam Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

1989-1990 yılları arasında Ribat dergisinde köşe yazıları yazdı. İngilizce ve Arapçadan çeviriler yaptı, inceleme-araştırma türünde telif eserler yayımladı. Şiirle de ilgilenen yazarın kitaplık çapta şiirleri olup bunlardan bazıları 'Türk Edebiyatı Dergisi'nde ve Vakit gazetesinde, bazıları da; 'Türk Şairleri Şiir Antolojisi' ve 'Yürüyen Merdiven' adlı antolojilerde yayımlandı.

ESERLERİ

1. Devlet, Siyaset, İbadet Üçgeninde Cuma Namazı (Kayseri: Usûl Yayınları, 1995).
2. Kur'an'da Velayet Kavramı (Basılmadı) .
3. Tefsirde Esbâb-ı Nüzul Problemi (Master Tezi, basılmadı).
4. Dâvet Yolu Üzerine Sorular, (Arapça Çeviri, İstanbul, Vahdet Yayınları, 1990).
5. Cihad İşte Yol (Arapçadan çeviri, Kayseri, İstişare Yayınları,1991).
6. İbadetler Fıkhi (Arapçadan çeviri, Kayseri, İstişare Yayınları, 1991).
7. el-Esas fi's-sünne (Arapçadan bir komisyonla birlikte çeviri, 10. cilt. Aksa Yayınları, 1991).
8. İslam Hukukuna Göre Devlet Başkanlarının Çeşitleri ve Hükümleri (Arapçadan çeviri, Kayseri, Usul Yayınları, 1993).
9. Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı (İngilizceden çeviri, 1. bsm. Kayseri, Usul Yayınları, 1998; Gözden geçirilmiş 2. bsm. İz Yayıncılık, İstanbul, 2010).

Şiir Kitabı ve Antolojileri

1. Figan (Şiir Kitabı, Basılmadı).
2. Yürüyen Merdiven 1, İstanbul, 2003.
3. Yürüyen Merdiven 3, Elçi, İstanbul, 2004.
4. Türk Şairleri Şiir Antolojisi 4. Cilt, Gündüz Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	12
ÖNSÖZ	13

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	15
II. FIKIH USULÜNDE HÜKÜMLERLE İLGİLİ TERMİNOLOJİYE GENEL BİR BAKIŞ	26
A. Konunun Hüküm Teorisi İçindeki Yeri	26
B. Hükümün Tanımı	26
C. Hükümün Kısımları.....	31
1. Hükümün Taksimi İle İlgili Yaklaşımlar	33
2. Teklîfî Hükümler	34
3. Vaz'î Hükümler.....	37
4. Teklîfî ve Vaz'î Olduğu Tartışmalı Hükümler	39
D. Teklîfî Hüküm Tasnifiyle İlgili Bazı İddialar	41

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞER'AN YAPILMASI İSTENEN FİİLLERLE İLGİLİ TER- MİNOLOJİ

I. VÂCİP	45
A. Genel Olarak	45
B. Farz ve Vâcibin Sözlük Anlamları	46
1. Farz.....	46
2. Vâcib	46
C. Kur'an ve Hadislerle Sahabe ve Tâbiûnun İfadelerinde Vücuba Delâlet Kelimeler/Söz Kalıpları.....	48
1. Farz ve Vâcip	48
a. Farz	48
b. Vâcip	53
2. Farz ve Vâcip Dışındakiler.....	57
a. حق عليه	57
b. "Ktb" Kökünden Türeyen Kelimeler.....	59

c. “Lzm” Kökünden Türeyen Kelimeler.....	61
d. Hatm	62
D. Mezheb İmamlarının İfadelerinde Vücuba Delâlet Eden Kelimeler/Söz Kalıpları.....	64
1. Farz ve Vâcip	64
a. Hanefî Mezhebi	64
b. Mâlikî Mezhebi	69
c. Şâfiî Mezhebi	70
d. Hanbelî Mezhebi	72
2. Farz ve Vâcip Dışındakiler.....	74
a. حق عليه	74
b. “Ktb” Kökünden Türeyen Kelimeler.....	74
c. “Lzm” Kökünden Türeyen Kelimeler.....	75
d. Hatm	76
e. Gereklik	77
1. ينبغي	77
2. لا يد	78
3. “علي” Harfi.....	81
E. Fıkıh Usulü Eserlerinde Farz ve Vâcip.....	83
1. Hanefiler.....	84
2. Hanefilerin Dışındakiler	90
a. Mâlikîler	90
b. Şâfiîler	93
c. Hanbelîler	96
F. Farz ve Vâcibin Hükümü.....	98
G. Vâcibin Kısımları Konusunda Geliştirilen Terimler	100
1. Muakkat ve Gayrı Muakkat Vâcip	101
a. Muakkat Vâcibin Kısımları: Müvessa‘, Mudayyak ve Müşkil Vâcip.....	105
b. Müvessa‘ ve Mudayyak Vâcibte Vücubun Bağlandığı Vakit	111
c. Müvessa‘ ve Mudayyak Vâcibin Hükümü.....	113
d. Vâcibin Muakkat ve gayrı muakkat şeklinde Taksim edilmesinin Fikhî Sonuçları	114
2. Aynî ve Kifâî Vâcip	116
3. Muayyen ve Muhayyer Vâcip	121
4. Muhadded ve Gayr-ı Muhadded Vâcip	129
H. Mukaddimetü'l-Vâcip.....	131
1. Mükellefin Gücü Dâhilinde Olmayan Mukaddime	132

a. Allah'ın Fiillerini İlgilendiren Mukaddime	132
b. Başkasının Fiilini İlgilendiren Mukaddime	133
2. Mükellefin Gücü Dâhilinde Olan Mukaddime	133
a. Vâcibin Vücubunun Dayandığı Mukaddime	133
b. Vâcibin Vücubundan Sonra Yerine Getirilmesinin Dayan- dığı Mukaddime	134
ba. Vâcibin Cüz'ü Olan Mukaddime	135
bb. Vâcibin Dışında Olan Mukaddime.....	136
3. Mukaddimenin Hükümü	137
a. Mukaddimeyi Mutlak Vâcip Görenler	137
b. Mukaddimeyi Mutlak Vâcip Görmeyenler	141
c. Şer'î Şart ile Âdî ve Aklî Şartı Ayrı Görenler.....	141
d. Sebep ve Şartı Ayrı Görenler.....	142
e. Sebep ve Şartı Diğer Mukaddimelerden Ayrı Görenler....	143
f. Tevakkuf Edenler	143
g. Diğer Görüşler	144
İ. Vâcibin En Az Miktarı Üzerine Yapılan Ziyade	145
1. Ziyadeyi Mendub Görenler	145
2. Ziyadeyi Vâcip Görenler	148
3. Kendisine Her İki Görüşün Nispet Edildiği Âlimler	153
a. İmam Şâfiî	153
b. Ahmed b. Hanbel	154
II. MENDUB	155
A. Genel Olarak	155
B. Mendubun Sözlük Anlamı	156
C. Kur'an ve Hadislerle Sahabe ve Tâbiûnun İfâdelerinde Nedbe Delâlet Eden Kelimeler/Söz Kalıpları.....	157
1. "Ndb" Kökünden Türeyen Kelimeler.....	157
2. Nâfile ve Tatavvu'	158
3. Sünnet.....	161
4. خير	162
5. "Hbb" Kökünden Türeyen Kelimeler.....	164
D. Mezheb İmamlarının İfâdelerinde Nedbe Delâlet Eden Kelime- ler/Söz Kalıpları.....	166
1. Güzel Görme/ حسن	166
2. Sevimli Görme/أحب الي.....	168
3. Sakınca Görmeme/لا بأس به.....	170
4. Gereklilik/ينبغي	171

5. Hoşuna Gitme/يعجبنا	173
6. Efdal	175
E. Fıkıh Usulü Eserlerinde Mendub	177
1. Hanefîler	177
2. Hanefîlerin Dışındakiler	179
a. Mâlikîler	179
b. Şâfîler	181
c. Hanbelîler	182
F. Mendubun Hükümü	183
G. Mendub- Emir İlişkisi	184
1. Hanefîler	184
2. Hanefîlerin Dışındakiler	186
a. Mâlikîler	186
b. Şâfîler	189
c. Hanbelîler	192
H. Mendubun Başlanılmakla Vâcibe Dönüşmesi	194
1. Hanefîler	195
2. Hanefîlerin Dışındakiler	196
a. Mâlikîler	196
b. Şâfîler	197
c. Hanbelîler	197
İ. Mendub -Teklif İlişkisi	198

İKİNCİ BÖLÜM

ŞER‘AN YAPILMAMASI İSTENEN FİLLERLE İLGİLİ TERMİNOLOJİ

I. HARAM	201
A. Genel Olarak	201
B. Haramın Sözlük Anlamı	201
C. Kur‘an ve Hadislerle Sahabe ve Tabiûnun İfadelerinde Tahrime Delâlet Eden Kelimeler/Söz Kalıpları	202
1. Haram ve Muharram	202
2. Haram ve Muharram Dışındakiler	206
a. “Krh” Kökünden Türeyen Kelimeler	206
b. “Hcr” Kökünden Türeyen Kelimeler	208
c. Habîs ve Hibse	210
D. Mezhep İmamlarının İfadelerinde Tahrime Delâlet Eden Kelimeler/Söz Kalıpları	211

1. Haram	212
2. Mahzûr	214
3. Mekruh	216
4. Uygun Görmeme/ لا ينبغي	220
5. Hayır görmeme/ لا خير فيه	222
6. Helâl Saymama/ لا يحل	224
7. Câiz Görmeme/ لا يجوز	225
E. Fıkıh Usulü Eserlerinde Haram	228
1. Hanefîler	228
2. Hanefîlerin Dışındakiler	230
a. Mâlikîler	230
b. Şâfîler	230
c. Hanbelîler	231
F. Haramın kısımları	232
1. Mahiyeti Yönünden Haramın Kısımları: Haram Liaynihi ve Haram Ligayrihi	232
2. Nehyedilen Fiilin Belirli Olup Olmaması Yönünden Haramın Kısımları	237
a. Muayyen Haram	238
b. Muhayyer Haram	238
G. Mukaddimetü'l-haram	242
1. Haramın Cüzleri Olan Mukaddime	243
2. Haramın Şartları ve Sebepleri Olan Mukaddime	243
3. Haramın Zaruretleri Olan Mukaddime	243
II. MEKRUH	244
A. Genel Olarak	244
B. Mekruhun Sözlük Anlamı	245
C. Kur'an ve Hadislerle Sahabe ve Tâbiûnun İfadelerinde Kerahete Delâlet Eden Kelimeler/Söz Kalıpları	246
D. Mezhep İmamlarının İfadelerinde Kerahete Delâlet Eden Kelimeler/Söz Kalıpları	249
1. "Krh" Kökünden Türeyen Kelimeler	250
2. Terk Edilmesini Sevimli Görme	252
3. İşlenmesini Sevimli Görmeme/ لا استحباب/ لا أحب	254
4. Mükellefin Kötü Bir Fiil İşlemiş Olduğunu Belirtme/ اساء	255
5. Müsaade Edilmediğini Belirtme/ لا يرخص	258
6. Uygun Görmeme	260
E. Fıkıh Usulü Eserlerinde Mekruh	261

1. Hanefîler.....	261
2. Hanefîlerin Dışındakiler.....	262
a. Mâlikîler.....	262
b. Şâfîler.....	263
c. Hanbelîler.....	264
F. Mekruh Teriminin Kullanıldığı Diğer Anlamlar.....	265
1. Haram/Mahzûr.....	265
2. Tenzihî Bir Nehiyle Nehyolunan Fiil.....	267
3. Hilâfî'l-Evlâ.....	268
4. Haramlığında Şüphe ve Tereddüt Bulunan Fiil.....	269
5. İrşâdî Mekruh.....	270
G. Mekruhun Kısımları: Tahrîmen Mekruh ve Tenzihen Mekruh... 271	
H. Mekruh-Emir İlişkisi.....	273
1. Hanefîler.....	273
2. Hanefîlerin Dışındakiler.....	274
a. Mâlikîler.....	274
b. Şâfîler.....	275
c. Hanbelîler.....	276
İ. Mekruh-Nehiy İlişkisi.....	277
J. Mekruh-Teklif İlişkisi.....	279

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞER‘AN SERBEST BIRAKILAN FİİLLERLE İLGİLİ TER- MİNOLOJİ

I. MÜBAH	283
A. Genel Olarak.....	283
B. Mübahın Sözlük Anlamı.....	283
C. Kur’an ve Hadislerle Sahabe ve Tâbiûnun İfadelerinde İbâhaya Delâlet Kelimeler/Söz Kalıpları.....	284
1. “Bvh” Kökünden Türeyen Kelimeler.....	284
2. “Hyr” Kökünden Türeyen Kelimeler.....	286
3. Sıkıntı, Sakınca ve Günah Bulunmadığını Bildiren İfadeler..	287
4. Helâl.....	290
D. Mezheb İmamlarının İfadelerinde İbâhaya Delâlet Eden Kelime- ler/Söz Kalıpları.....	291
1. Mübah.....	291
2. Sakınca Görmeme/لا بأس به.....	292
3. Yapma Hakkı Tanıma/له.....	295

4. Ruhsat Verme/يرخص.....	295
5. Zararlı Görmeme/لا يضره.....	296
6. Serbestlik Tanıma/واسع.....	297
E. Fıkıh Usulü Eserlerinde Mübah.....	299
1. Hanefîler	299
2. Hanefîlerin Dışındakiler	301
a. Mâlikîler	301
b. Şâfiîler	302
c. Hanbelîler	304
F. Mübah-Şer'î Hüküm İlişkisi	306
G. Mübah-Emir İlişkisi	308
H. Mübah-Teklif İlişkisi	312
II. İBÂHA İLE YAKIN İLİŞKİSİ OLAN TERİMLER	314
A. Helâl	314
B. Câiz	318
C. Meşrû	321
SONUÇ	325
KAYNAKLAR	333

KISALTMALAR

a. mlf	: Aynı müellif
b.	: bin, ibn (ođlu)
bk.	: bakınız
çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.z.	: hazreti
krş.	: karşılaştırınız
md.	: maddesi
nşr.	: neşreden
ö.	: ölümlü
s.	: sayfa
thk.	: tahkik eden
ts.	: tarihsiz
vd.	: ve devamı
yy.	: yayın yeri yok

ÖNSÖZ

İslâm'ın gönderilişinin yegane amacı insanların dünya ve ahiret saadetine ulaşmalarını sağlamaktır. Allah, bu amaca ulaşabilmeleri için insanları kendi başlarına bırakmayıp uymaları gereken birtakım kurallar koymuştur. Bu çerçevede bazı şeyleri yapmalarını talep ederken bazı şeylerden kaçınmasını istemiş ve bazı konularda da onları yapıp yapmamakta serbest bırakmıştır. İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'an ve sünnet insanların uymaları gereken bu kuralları fıkıh ilminde bilinen şekliyle farz/vâcib, mendub, haram, mekruh ve mübah şeklinde sınıflandırmayıp bunları değişik ifadelerle ortaya koymuştur. Bu terimler başta sahabe ve tâbiûn olmak üzere Kur'an ve sünnetin ifadeleri üzerinde yoğunlaşan âlimlerin çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada teklîfi hüküm terimlerinin ortaya çıkışına kaynaklık eden Kur'an ve sünnet ifadeleri ile sahabe ve tabiun kavilleri başta olmak üzere mezhep imamlarının kullanımlarını esas alarak ilk beş asır fıkıh usulü litertüründe bu terminolojinin doğuşu, gelişimi ve terimleşme sürecini ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızda yararlandığımız kaynaklar dipnot kısmında gösterilirken kitabın hacmini kabartmamak için yalnızca müelliflerin meşhur isimleri veya soyisimleriyle kitaplarının cilt ve sayfa numaraları verilmekle yetinilmiş, kitap isimleri bibliyoğrafya kısmında ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Ancak başvurduğumuz müellifin birden fazla kitabından yararlanıl-

mıssa karışıklığı önlemek için dipnot kısmında yazar ismiyle birlikte kitaplarının isimlerine de yer verilmiştir.

İslamî ilimleri tahsile başladığım zamandan itibaren öğrendiğim bu kavramların nasıl ortaya çıktığına dair zihnimi meşgul eden sorulara cevap bulma imkânı sağlayan bu eserin tez konusu olarak seçiminden tamamlanmasına kadar engin birikimi ve özverisiyle katkılarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez'e, görüşlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Fahrettin Atar, Prof. Dr. Muhittin Macit, Doç. Dr. Sami Erdem, Doç. Dr. Ertuğrul Boynukalın ve Doç. Dr. Mehmet Boynukalın'a teşekkür ederim. Ayrıca eserin okunmasında katkılarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Halis Demir ve Yrd. Doç. Dr. Uğur Bekir Dilek'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Recep ÇETİNTAŞ

İstanbul, 2015